

Turkistonda jadidchilik harakati va ularning faoliyati.

Xoliqov Shuhratbek Yulbasovich

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar

instituti qoshidagi akademik litsey tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Turkiston, tarixan, o'zining boy madaniyati, an'analari va urf-odatlar bilan ajralib turadigan mintaqaga bo'lgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda jadidchilik harakati paydo bo'ldi. Bu harakat, o'z navbatida, muhim siyosiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Jadidchilik harakati, o'zining maqsadlari va g'oyalari bilan, Turkistonning kelajagi uchun yangi yo'nalishlarni belgilab berdi.

Kalit so‘zlar: Turkiston, jadidchilik harakati, pedagogik usullar, zamonaviy ta'lim usullari, ta'lim muassasalari, g'oya, faoliyat.

“Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”, — dedi prezident. Davlat rahbarining qayd etilishicha, yaqinda Toshkentda o‘tkazilgan “Jadidlar: milliy o‘zlik, istiqlol va davlatchilik g‘oyalari” mavzusidagi konferensiya jahon ilm-fan va madaniy jamoatchiligi o‘rtasida katta qiziqish va e‘tibor uyg‘otdi. Bu ishlarni yanada kengaytirish va yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida prezident qarori qabul qilinadi. “Ma’rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishi tabiiy. Bu kimgadir yoqadimi yoki yo‘qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko‘rsatib bergan yo‘ldan og‘ishmay borishi kerak. Chunki ularning g‘oya va dasturlari Yangi O‘zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg‘un va hamohangdir”, — dedi prezident.

Jadidlar harakati Turkiston o‘lkasida tasodifan shakllanib qolgan harakat bo‘lmay, balki chuqur asoslarga ega, tarixiy ildizlardan oziqlangan holda vujudga keldi, shakllandi va kuchli ijtimoiy, siyosiy va amaliy mohiyatga ega bo‘lgan harakatga aylandi. Bu harakat bir tomondan islom dinining asoslariga, uning ma’rifatparvarlik g‘oyaloriga, ikkinchi

tomondan ilg'or ilm-fan yutuqlariga tayanishni, milliy qadriyat va o'zlikni saqlab qolgan holda zamon kishisini tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib olgan edi. Bu harakatni yuzaga keltirgan yana bir omil Chor hukumati amaldorlarining Rossiyadagi musulmonlarga bepisandlik qilishi va musulmon aholini oyoq uchida ko'rsatishi va buning natijasida mahalliy musulmon qatlamida paydo bo'lgan xo'rlik hissi edi. Garchi chor ma'murlari musulmonlar yashaydigan hududlarda qanday yaxshi narsalarni joriy qilgan bo'lsalar, bu gimnaziyalarning ochilishi bo'ladimi, zavod va fabrikalarning qurilishimi, bularning barchasini ular eng avvalo o'zlarining manfaatlari uchun amalga oshirdi. Qurol va quvvat nuqtayi nazaridan ojiz bo'lgan mahalliy xalq orasidan maydonga chiqqan bir guruh taraqqiyparvarlar mustamlaka va xo'rlik balosidan xalqni qutqarish uchun jadidlar harakatiga asos soldi. Turkistondagi jadidlar harakatining rivojlanishi ham silliq kechgani yo'q. Bu yerda ham Buxoroda bo'lgani kabi jadid-qadim munozaralari, ikki qatlamning o'zaro tushunmasligi kabi muhit hukmron edi. "Sadoyi Turkiston" gazetasining 1914-yil 23-may kungi sonida chop etilgan "Jadid va qadim nedir?" maqolasi so'zimizga isbot bo'la oladi. Maqola muallifi Abdulloh Shoshiy jadid va qadim kalimalarida hech qanday gunoh yo'qligini ta'kidlab, balki haqiqiy gunoh "rasmiy qabihchamiz ila odati shar'iiyadadir", deydi. Shu boisdan ham o'zaro ixtiloflarni tugatib, ikki tomon ham bir-birini eng avvalo tushunib olishlari lozimdir. Shuningdek, muallif musulmonlarning ikkinchi manbasi bo'lmish hadisdan "Binobarin Hazrati Imom Rabboniyni mujaddidi soniy derlar. Yani sanoyi hijriyaning ikkinchi minggida dinni jadid qilg'uvchi, rivojlantirguvchi va nusrat yuborguvchi deyiladir va ham hadisda kelibdurki, "Alloh taolo hazrati yuborur va paydo qilur bu ummat marhamatining nafi uchun va dini islomning rivoji va taraqqiysi uchun har yuz yil boshida mujaddid yuboradur", misolini keltirib, ilohiy mohiyat va dinning o'zi jadidlikni ya'ni islohotchilikni talab qilishini yozadi.

Jadidchilik harakati, asosan, o'zbek, qozoq, qizg'iz va boshqa turkiy xalqlar orasida rivojlandi. Bu harakat, o'zining asosiy maqsadi sifatida, musulmon jamiyatida yangiliklarni kiritish, ta'limni modernizatsiya qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlashni belgilab oldi. Jadidlar, o'zining g'oyalari orqali, an'anaviy ta'lim tizimidan voz kechish va

yangi, zamonaviy ta'lim usullarini joriy etishni maqsad qildilar. Jadidchilik harakatining asosiy g'oyalardan biri, ta'limni yangilash va zamonaviy bilimlarni o'rgatish edi. Jadidlar, o'zlarining ta'lim muassasalarida, o'zbek tilida dars berishni, yangi pedagogik usullarni qo'llashni va zamonaviy fanlarni o'qitishni maqsad qildilar. Bu, o'z navbatida, yosh avlodni yangicha fikrlashga, mustaqil qarorlar qabul qilishga va zamon talablariga javob berishga tayyorlashga yordam berdi. Jadidchilik harakati, Turkistonning turli hududlarida, xususan, Samarqand, Buxoro, Toshkent va boshqa shaharlarida rivojlandi. Harakatning asosiy namoyandalari, o'zlarining g'oyalari va faoliyatlari bilan, ko'plab yoshlarni o'ziga jalb etdi. Jadidlar, o'zlarining ta'lim muassasalarida, yangi metodlarni qo'llab, o'zlarining o'quv dasturlarini yaratdilar. Bu dasturlar, o'z ichiga, matematikani, tabiiy fanlarni, tarixni va boshqa zamonaviy fanlarni o'z ichiga olgan. Jadidchilik harakati, shuningdek, ijtimoiy adolat va gender tengligini ta'minlashga ham qaratilgan. Jadidlar, ayollarning ta'lim olish huquqini tan olish va ularni jamiyatda faol ishtirok etishga undashga harakat qildilar. Bu, o'z navbatida, ayollarni o'z huquqlarini anglashga va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam berdi. Jadidchilik harakati, Turkiston madaniyatida ham muhim o'zgarishlarga olib keldi. Jadidlar, o'z faoliyatlari orqali, yangi adabiyot, san'at va madaniyat yo'nalishlarini rivojlantirdilar. Ular, o'z asarlarida, ijtimoiy masalalarni yoritishga, xalqni ongini oshirishga va yangi g'oyalarni tarqatishga harakat qildilar. Jadidlar, o'z asarlarida, o'zbek tilining rivojlanishi va uning zamonaviylashuvi uchun katta hissa qo'shdilar. Jadidchilik harakati, shuningdek, Turkistonning siyosiy hayotida ham o'z izini qoldirdi. Jadidlar, o'z faoliyatlari orqali, mustaqillik g'oyasini ilgari surdilar va Turkiston xalqlarining birlashishi uchun kurashdilar. Ular, o'z g'oyalarini tarqatish uchun matbuotni faol ishlatdilar, gazeta va jurnallar chiqarishga kirishdilar. Bu, o'z navbatida, xalq orasida siyosiy ongni oshirishga yordam berdi. Biroq, jadidchilik harakati, o'z faoliyatida ko'plab qiyinchiliklarga duch keldi. Rossiya imperiyasi, jadidlarning faoliyatini to'xtatish uchun turli xil cheklovlar va ta'qiblar o'rnatdi. Jadidlar, o'z g'oyalari va faoliyatlari bilan, imperiya tomonidan tahdid ostida qoldilar. Ularning ta'lim muassasalari yopildi, matbuotga ta'sir ko'rsatildi va ko'plab jadidlar qamoqqa olindi. Shuningdek, jadidchilik harakati ichida ham turli xil fikrlar va yo'nalishlar mavjud edi. Ba'zi jadidlar, o'z g'oyalarini yanada radikal ravishda ilgari surishga harakat qildilar,

bu esa harakat ichida bo'linishlarga olib keldi. Biroq, bu qiyinchiliklarga qaramay, jadidchilik harakati, Turkiston tarixida muhim o'rin tutdi va uning kelajagini belgilashda katta rol o'ynadi.

Jadidchilik harakati, Turkiston xalqlarining tarixida muhim meros qoldirdi. U, ta'lim tizimini zamonaviylashtirish, ijtimoiy adolat va gender tengligini ta'minlash, madaniyatni rivojlantirish kabi sohalarda katta ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar, o'z g'oyalari orqali, yangi avlodni tarbiyalashga, ularni mustaqil fikrlashga va zamon talablariga javob berishga tayyorlashga yordam berdi. Bugungi kunda, jadidchilik harakati merosini o'rganish va uning g'oyalarini davom ettirish muhimdir. O'zbekiston va boshqa Turkiston davlatlari, jadidlar tomonidan ilgari surilgan g'oyalarni o'z hayotida amalga oshirishga harakat qilmoqda. Bu, kelajak avlodlar uchun muhim yo'nalish bo'lib, ularni o'z tarixini anglashga va o'z madaniyatini rivojlantirishga undaydi.

Xulosa:

Turkistonda jadidchilik harakati, o'zining maqsadlari, g'oyalari va faoliyati bilan, o'z vaqtida muhim ijtimoiy, madaniy va siyosiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Jadidlar, ta'limni yangilash, ijtimoiy adolatni ta'minlash va madaniyatni rivojlantirish borasida katta hissa qo'shdilar. Ularning faoliyati, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, kelajak avlodlar uchun o'z tarixini anglash va o'z madaniyatini rivojlantirishda muhim yo'nalishlarni belgilaydi. Jadidchilik harakati, Turkiston xalqlarining mustaqillik va ozodlik g'oyalarini ilgari surishda ham muhim rol o'ynadi va bu merosni davom ettirish bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. (2021). "Turkistonda jadidchilik harakati: tarix va zamonaviylik." Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
2. Boshbekov, D. (2022). "Jadidchilik harakati va uning ta'lim tizimiga ta'siri." Samarqand: Samarqand davlat universiteti.

3. Ergashev, M. (2023). "Jadidlar va o'zbek madaniyati: tarixiy o'rganishlar." Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
4. Jalilov, S. (2023). "Jadidchilik harakati va O'rta Osiyo xalqining ijtimoiy-siyosiy hayoti." Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
5. Khamidov, R. (2022). "Turkiston jadidchiligi: tarixi va merosi." Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
6. Mamatqulov, A. (2020). "O'rta Osiyoda jadidchilik harakati va uning rivojlanishi." Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
7. Sultanov, X. (2024). "Jadidchilik harakati va zamonaviy O'zbekiston: o'rganishlar va tahlillar." Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.